

АНАЛІЗ ДОВГОСТРОКОВИХ РІШЕНЬ

МІСТО ВІННИЦЯ

ПРОГРЕС В НАПРЯМКУ
МІСЦЕВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО
У МІСЦЯХ КОМПАКТНОГО
ПРОЖИВАННЯ

ВЕРЕСЕНЬ 2023 | УКРАЇНА

КОНТЕКСТ І ОБҐРУНТУВАННЯ

Станом на липень 2023 р. за приблизними оцінками 5,1 млн людей були внутрішньо переміщені в межах України, і ця кількість поступово зменшувалася із серпня 2022р.¹ Разом з тим, переміщення є **тривалим** – 80% ВПО залишаються переміщеними довше 8 місяців. Варто зазначити, що значна частка ВПО (60%) не мають чітких намірів щодо переїзду з їхнього теперішнього місця проживання у найближчій перспективі.² У цьому контексті **місця компактного проживання** (МКП), які початково були створені в якості тимчасового притулку на ранній стадії повномасштабного вторгнення, приймали переміщених людей довгий період часу. Станом на серпень 2023 р. це стосувалося близько 112 тис. ВПО по всій країні.³

Така динаміка переміщення змушує національних та міжнародних суб'єктів в Україні співпрацювати на постійній основі, щоб сприяти впровадженню **довгострокових рішень** (ДР) для ВПО, включаючи підтримку місцевої інтеграції⁴ тих, хто вирішив залишитися у теперішньому місці переміщення. За таких умов МКП завжди варто розглядати в якості **крайнього рішення** для ВПО⁵, оскільки вони не створюють реальних передумов для місцевої інтеграції і часто не відповідають мінімальним вимогам щодо житлових умов.⁶ Окрім того, ті, хто залишаються у місцях компактного проживання, часто страждають від високого рівня вразливості та соціально-економічної незахищеності⁷, що, ймовірно, загострює труднощі, пов'язані з місцевою інтеграцією, на кшталт доступу до працевлаштування або ринку оренди житла.

Враховуючи вищевказані причини, REACH, у тісній співпраці з кластером CCCM (Кластер з управління та координації місць компактного проживання), опитав у м. Вінниця 324 переміщених домогосподарства, які проживають в МКП, а також 425 непереміщених ДГ.⁸ Метою був збір базових даних для оцінки прогресу в напрямку місцевої інтеграції ВПО, які змушені проживати в МКП тривалий час. Оцінка проводилася шляхом порівняння їхнього становища з непереміщеними групами населення з використанням Рамкової програми Міжвідомчого постійного комітету з пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО.⁹ Це опитування є початковою фазою **лонгitudного дослідження** у двох раундах¹⁰, спрямованого на визначення тенденцій та відмінностей у запровадженні довгострокових рішень у цих двох підгрупах. Аналогічні дослідження були також проведені у Дніпрі, Ужгороді та Мукачеві.

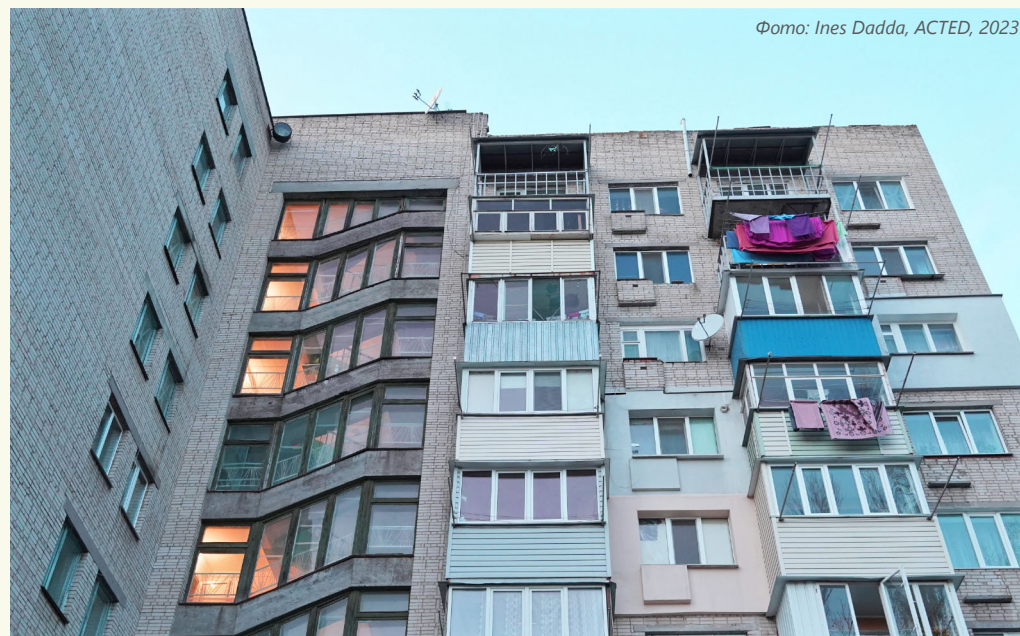

Фото: Ines Dadda, ACTED, 2023

Фото: Ines Dadda, ACTED, 2023

КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Пріоритети та плани ВПО на майбутнє

Більше половини (**55%**) переміщених домогосподарств у МКП виразили намір залишитися у м. Вінниця на наступний рік, тоді як **41%** повідомили, що мають намір повернутися в населений пункт постійного проживання. Ті, хто планує залишитися, зазначили, що необхідними умовами забезпечення їхнього перебування в цьому місті є наявність постійного житла (**49%**) та більш сприятливі економічні можливості (**49%**).

Безпека та захищеність

Переміщені домогосподарства оцінили рівень безпеки **вище**, ніж непереміщені.

Доступ до основних послуг

Переміщені домогосподарства в МКП мали практично повний доступ до медичних (**97%**) або освітніх послуг (**96%**). Серед переміщених дітей, які проходили навчальні або підготовчі програми, половина (**63%**) відвідували заняття в дистанційному форматі у навчальних закладах, розташованих на територіях їхнього постійного проживання.

Гарантії проживання та житлові умови

Усі переміщені ДГ (**100%**) повідомили, що проживають у житлових спорудах (тобто споруда проєктувалася як житло). Лише 40% повідомили, що підписали письмову угоду, яка гарантує мінімальний термін проживання. У контексті скарг на погані житлові умови найчастіше згадувалися брак приватності (**23%**), житлового простору (**17%**), зручностей для вразливих людей (**12%**) та санвузлів (**11%**).

Працевлаштування

Отримані дані свідчать, що **57%** ВПО працездатного віку, які проживають в МКП, були економічно активними (працювали або навчалися) на період збору даних, порівняно з **73%** непереміщених осіб. За результатами дослідження жінки-ВПО, ВПО з дітьми, російськомовні ВПО та ВПО з професійною/технічною кваліфікацією частіше зазначали про втрату роботи після переміщення.

Доступ до стабільного доходу

Переміщені домогосподарства, які проживають в МКП, мали в середньому нижчий дохід, порівняно з непереміщеними особами, і тільки половина (**51%**) з них повідомили, що їхній місячний дохід становить більше 4001 грн (українська гривня) на одного члена домогосподарства. Окрім того, **44%** переміщених домогосподарств поклалися виключно на грошову допомогу як на основне джерело доходу. Ця проблема турбувала чверть (**27%**) домогосподарств ВПО з членами працездатного віку. Важливо зазначити, що **43%** ДГ, у складі яких є члени, що мають право на державні соціальні виплати, повідомили про затримки про спробі отримати до них доступ.

Відновлення ЖЗМ (житлових, земельних та майнових прав)

Лише **27%** переміщених домогосподарств, які володіли житлом, землею чи майном (ЖЗМ), що були пошкоджені та потребували компенсації, перебували у процесі отримання (**26%**) або вже отримали компенсацію (**1%**) згідно з даними. Решта ДГ повідомили, що стикаються з труднощами перед (**51%**) або в процесі подачі запиту (**22%**)

Доступ до документації

Більшість (**93%**) переміщених домогосподарств повідомили, що мають усі адміністративні документи. Коли вони втрачали документацію до збору даних, їм часто вдавалося успішно її відновити.

Возз'єднання сім'ї

Розлучення сім'ї було звичним явищем (**23%**) серед опитаних переміщених домогосподарств. Варто зазначити, що лише третина з них змогла возз'єднатися з сім'єю.

Соціальна згуртованість

За словами більшості респондентів (**91%**) існує позитивне відчуття соціальної згуртованості між ВПО та непереміщеними особами у м. Вінниця. Разом з тим, про відчуття дискримінації повідомило 1 з 10 переміщених ДГ в місцях компактного проживання, наприклад, стосовно доступу до ринку оренди житла, ринку праці або основних послуг.

ОГЛЯД МЕТОДОЛОГІЇ

Загальний огляд

Основною групою населення, яка розглядається в цьому дослідженні, є домогосподарства ВПО, які проживають в МКП в м. Вінниця принаймні три місяці. Збір даних проводився з використанням кількісного підходу, на основі методу особистого інтерв'ю домогосподарств зі стандартизованими закритими питаннями. Окрім того, із використанням аналогічного методу було опитано контрольну групу¹¹, яка складалася з непереміщених домогосподарств, які проживають в м.

Вибірка

МКП в м. Вінниця були визначені на основі переліку МКП, розробленого CCCM Кластером. Загалом, було опитано 324 переміщені ДГ, які налічували 943 людини, що, за оцінками, відповідає 20% населення МКП (4142 ВПО) на час збору даних (травень-червень 2023).¹² Відбір респондентів з кожного МКП здійснювався методом зручної вибірки.¹³ Оскільки цей метод передбачає відбір учасників відповідно до їх доступності, результати для переміщених ДГ в МКП варто розглядати як індикативні.¹⁴ Водночас, за допомогою точок GPS, розтавлених по місту випадковим чином, було відібрано 425 непереміщених ДГ, що забезпечило репрезентативні¹⁵ результати з похибкою 5% та довірчою ймовірністю 95%.

Оцінка прогресу реалізації довгострокових рішень

Оскільки довгострокові рішення не можуть вважатися повністю досягнутими, поки ВПО знаходяться у місцях компактного проживання, йдеться лише про частковий прогрес у напрямку місцевої інтеграції опитаних ВПО. Ця оцінка здійснюється за допомогою критеріїв Довгострокових рішень МПК та ключових показників.¹⁶ Для кожного ключового показника дослідження встановлюються цільові орієнтири, які визначають цілі для досягнення довгострокового рішення. Ці орієнтири встановлюються або як 100-відсотковий цільовий показник, або як результат контрольної групи. Вибір між цими двома наборами цільових орієнтирів визначається у кожному конкретному випадку на основі досяжності критерію та важливості врахування контекстуальних чинників (наприклад, використання показника зайнятості непереміщених ВПО для оцінки стану ринку праці).

ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Це дослідження є **проміжним заходом**, спрямованим на визначення тенденцій виключно шляхом кількісного аналізу. Окрім того, дослідження проводиться тільки з точки зору певного набору ключових показників, що дає обмежене уявлення про комплексні проблеми та можливості, з якими стикаються ВПО на шляху до місцевої інтеграції. Під час наступної стадії будуть використані якісні методи (інтерв'ю та обговорення у фокус-групах) для забезпечення вичерпного розуміння основної динаміки.

При цьому використання результатів непереміщених осіб в якості контрольної точки для оцінки прогресу в напрямку місцевої інтеграції веде за собою **неминучі обмеження**. Результат по кожному показнику вимірюється на основі сприйняття ВПО та непереміщеними особами їхнього власного становища, що призводить до появи різних критеріїв, на які, ймовірно, впливає їхній досвід. Цей аспект слід враховувати читачеві при зіставленні результатів, одержаних за двома групами.

Крім того, необхідно, щоб у ході подальших досліджень основна увага приділялася тому, наскільки реальною для ВПО є можливість **повернутися** до місць свого постійного проживання або **переселитися** в інші частини країни в довгостроковій перспективі – два шляхи передбачені Рамковою програмою МПК для ДР, окрім місцевої інтеграції. REACH і CCCM співпрацюють з партнерами з метою поступового усунення цих інформаційних прогалин, які мають вирішальне значення для розширення прав і можливостей ВПО, які бажають зробити усвідомлений вибір з-поміж можливих довгострокових рішень.

А КЛЮЧОВІ ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Переміщені ДГ в місцях компактного проживання

Загалом було опитано 324 домогосподарства, що включали 829 людей (середній розмір ДГ – **2,6**). Статеві-віковий розподіл стає асиметричним у групі людей старших 30 років, де жінки (**41%**) більш репрезентовані, ніж чоловіки (**22%**). Середній вік членів домогосподарств становив **39,8 років**. За даними опитування значна частка (**43%**) усіх членів ДГ та **32%** молодших за 60 років страждали від хронічного захворювання або інвалідності. У складі **42%** домогосподарств була принаймні одна дитина, з яких **21%** був очолений одним з батьків. Більшість (**79%**) ДГ проходили опитування українською мовою.

Непереміщені ДГ

Загалом було опитано 404 домогосподарств, які включали 1105 людей (середній розмір ДГ – **2,7**). Статеві-віковий розподіл залишається незбалансованим практично у всіх вікових групах, з перевагою жінок (**55%**) загалом. Варто зазначити, що домогосподарства в основному склалися з молодих членів, середній вік членів ДГ становив **33,8 роки**. За даними опитування лише **24%** членів непереміщених ДГ та **17%** молодших за 59 років страждали від хронічного захворювання або інвалідності. У складі приблизно половини (**48%**) ДГ була принаймні одна дитина, з них **9%** були очолені одним з батьків. Переважна більшість (**98%**) ДГ проходили опитування українською мовою.

Рисунок 1. Розподіл за віком та статтю

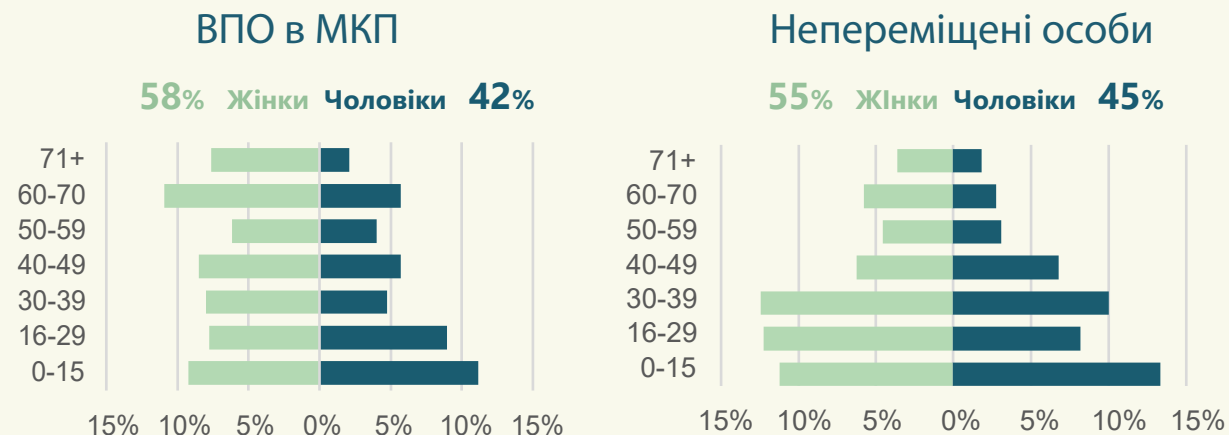
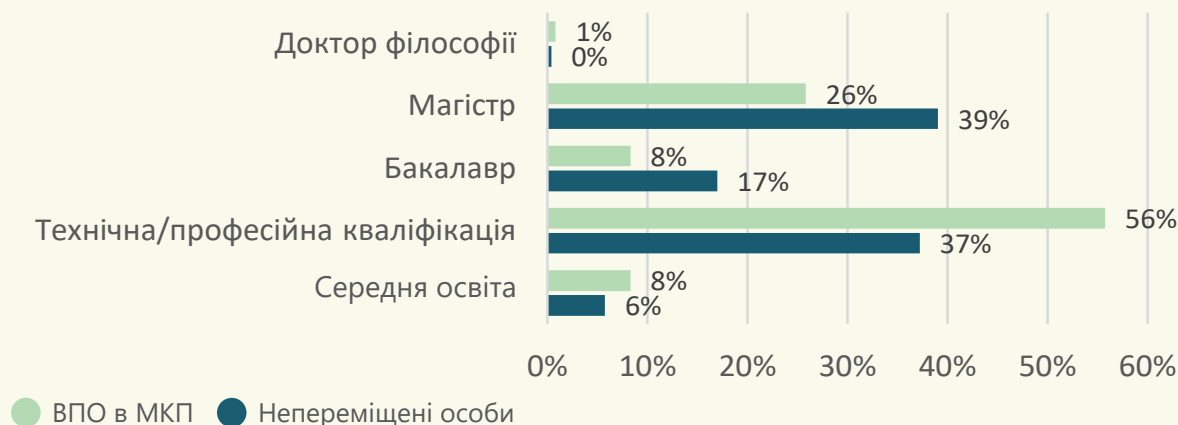

Рисунок 2. Рівень освіти повнолітніх членів ДГ

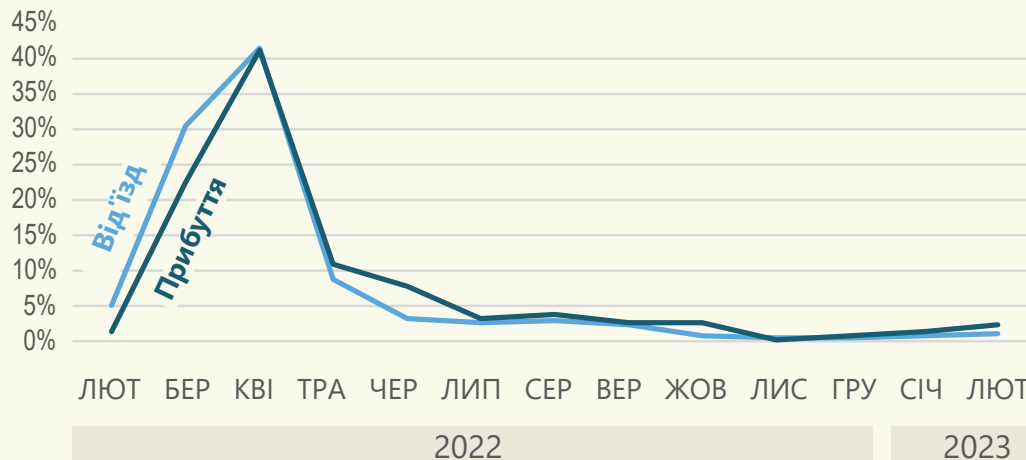
В ІСТОРІЯ МОБІЛЬНОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ НА МАЙБУТНЄ

Тенденції мобільності

Більшість опитаних переміщених ДГ в МКП у м. Вінниця походить з Донецької (56%), з Луганської (19%) або Харківської (10%) областей. Найбільший приплив ВПО з населених пунктів постійного проживання у Вінницю відбувся у перші три місяці загострення бойових дій, після чого рух значно сповільнився. Вінниця була пріоритетним місцем для більшості опитаних ДГ, оскільки 80% повідомили, що прибули у місто менш ніж за 30 днів після від'їзду.

Міркування безпеки (99%) разом з поганими умовами життя (22%) та відсутністю гуманітарної допомоги (18%) були найбільш згадуваними причинами **покинути** населений пункт постійного проживання для переміщених ДГ в МКП. Найпоширенішими причинами для **прибуття** в м. Вінниця були відносна безпека (88%), місце проживання друзів та сім'ї (34%) і доступність житла (32%).¹⁷ Про економічну міграцію (яка пов'язана, наприклад, з можливістю працевлаштування або вищою заробітною платою) в якості причини прибуття в м. Вінницю повідомили лише 7% опитаних ДГ.

Рисунок 3. Тенденції пересування ВПО в МКП між населеним пунктом постійного проживання та м. Вінниця

Пріоритети щодо довгострокових рішень на наступний рік

Більше половини (55%) переміщених ДГ в МКП зазначили, що збираються залишитися в м. Вінниця на період до року після збору даних (до червня 2024р.). Серед них значна більшість (90%) вважає, що це рішення може бути реалізоване. Серед цієї групи 80% мають **конкретні плани**, щоб реалізувати свій намір залишитися в місті. Необхідними умовами для них є наявність постійного житла (49%), більш сприятливі економічні можливості (49%) і доступ до основних послуг (44%).¹⁸

Водночас, помітна частка переміщених ДГ в МКП (41%) зберігала намір повернутися до населеного пункту їхнього постійного проживання наступного року. Для них необхідною умовою було покращення безпекової ситуації у місці постійного проживання (92%).¹⁹ Варто зазначити, що про такий намір щодо переміщення російськомовні ДГ повідомляли частіше (59%, n=69), ніж українськомовні (36%, n=225). Загалом, лише 16% переміщених ДГ, які збираються повернутися, зазначили, що це рішення може бути реалізоване.

Пріоритетне місце проживання переміщених ДГ в МКП на наступні 12 місяців

 55%

ВПО збираються залишитися в м. Вінниця

 41%

ВПО збираються повернутися в населений пункт постійного проживання

 3%

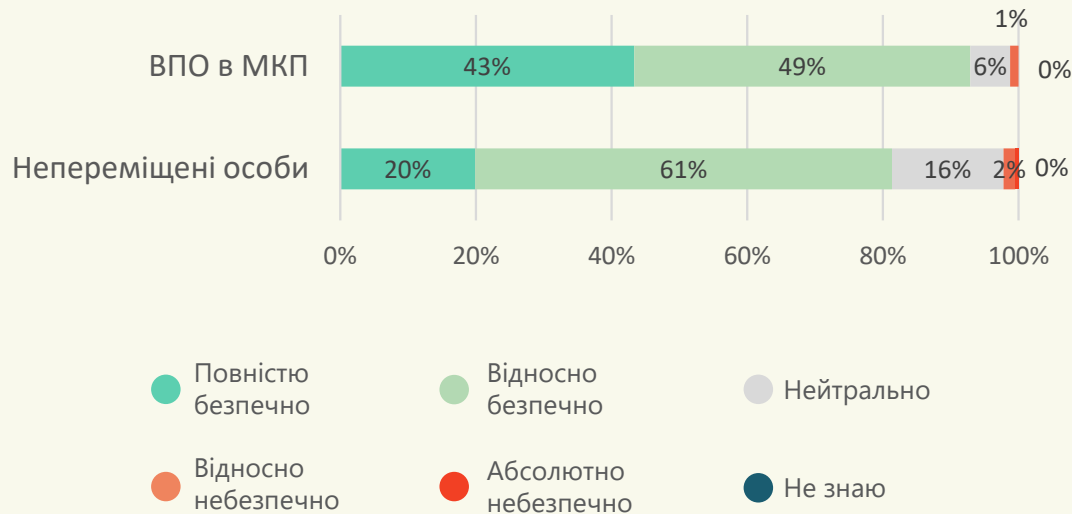
ВПО збираються переїхати в інше місце, в межах України або за кордон²⁰

1 БЕЗПЕКА ТА ЗАХИЩЕНІСТЬ

Показник 1: Відчуття безпеки та захищеності

Більшість переміщених ДГ (**93%**) зазначила або відносно, або повне відчуття **безпеки**, пересуваючись містом (вдень або вночі) впродовж 3 місяців до збору даних. Цей показник є вищим, аніж той, що зафіксований серед непереміщених осіб (**81%**). Утім, **4%** і ВПО, і непереміщених осіб повідомили, що зазнали психологічного насилля за останні 3 місяці.

Рисунок 4. Відчуття безпеки та захищеності

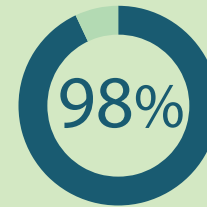
КРИТЕРІЙ 1 Безпека та захищеність

Довгострокові рішення можна вважати досягнутими, якщо особи не зазнають актів насильства щодо них, а їхній захист гарантується національними та місцевими органами влади незалежно від їхнього статусу переміщених осіб.²¹

Досягнення критерію 1: Безпека та захищеність

Переміщені ДГ оцінюють рівень безпеки **вище**, ніж непереміщені. Водночас **4%** переміщених ДГ повідомили, що зазнали психологічного насильства.

Досягнення критерію оцінюється за наступним показником:

Відчуття безпеки та захищеності

Частка переміщених ДГ, які повідомили про відчуття безпеки в діапазоні від "нейтрально" до "дуже добре".

Цільовим орієнтиром є показник у 100%.

2 ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ

2.1 Доступ до основних послуг

Показник 1: Доступ до медичних послуг

Більшість (**89%**) переміщених ДГ в МКП повідомили про потребу в медичних послугах впродовж 3 місяців до збору даних (порівняно з **85%** для непереміщених ДГ). Із них, **97%** зазначили, що мають доступ до таких послуг без перешкод (порівняно з **99%** для непереміщених ДГ). Вартість медичних послуг та товарів була найбільш поширеною перешкодою серед домогосподарств, які не мали змоги отримати медичні послуги.

Серед переміщених ДГ, які зазначили, що мали потребу у медичних послугах впродовж останніх 3 місяців до збору даних,

 97%

повідомили, що мали до них доступ.

Показник 2: Доступ до освітніх послуг

Значна більшість (**96%**) переміщених дітей у віці від 6 до 18 років, які проживають в МКП у м. Вінниця, за даними опитування, проходили навчальні або підготовчі програми впродовж 3 місяців після збору даних, що свідчить про те, що тільки незначна частка дітей потенційно опинитися у ситуації, коли вони не залучені ні до освітньої, ні до професійної діяльності.

Серед дітей, які навчаються в початковій та середній школі, **63%** проходили онлайн-заняття у навчальних закладах їхнього постійного місця проживання, **28%** відвідували заняття в навчальному закладі в м. Вінниця, а **9%** - в іншому населеному пункті. Менше половини (43%) дітей, які проходили навчальні програми початкової або середньої школи у м. Вінниця [n=35], навчалися очно (порівняно з **82%** непереміщених дітей). Діти, що проходили професійну підготовку [n=30] в м. Вінниця, частіше відвідували заняття в очному форматі.

 96%

переміщених дітей у віці від 6 до 18 років, за даними опитування, проходили навчальні або підготовчі програми

КРИТЕРІЙ 2.1 Доступ до основних послуг

Довгострокові рішення можуть вважатися досягнутими, якщо ВПО не стикаються з дискримінацією при доступі до всіх основних послуг для забезпечення достатнього рівня життя.

Досягнення критерію 2.1: Доступ до основних послуг

Дані свідчать, що ВПО, які перебувають в місцях компактного проживання у м. Вінниця, мали практично повний доступ до медичних (**97%**) та освітніх (**96%**) послуг.

Основною перешкодою у доступі до медичних послуг, як повідомлялося, була висока вартість послуг та медичних товарів, що швидше за все впливає на ДГ з низьким рівнем доходу. Також доступ до освіти стає проблемою тільки для незначної частки дітей, а більшість з них відвідує заняття в дистанційному форматі в навчальних закладах поза межами м. Вінниця.

Досягнення критерію оцінюється за наступними показниками:

Безперешкодний доступ до медичних послуг

Середня частка ВПО, які повідомили, що не стикалися з перешкодами у доступі до медичних послуг, серед тих, хто зазначив, що потребував їх впродовж трьох місяців до збору даних.

Безперешкодний доступ до освітніх послуг

Середня частка дітей ВПО віком від 6 до 18 років, які проходили програми навчання або професійної підготовки впродовж трьох місяців до збору даних.

2 ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ

2.2 Гарантії проживання та житлові умови

Типи місць компактного проживання

Більшість опитаних переміщених ДГ (**93%**) зазначили, що мешкають у гуртожитках навчальних закладів, інші ДГ проживали в житлових будівлях, таких як хостели або готелі (**3%**), або медичних закладах (**3%**). Усі ДГ (**100%**) повідомили, що мешкають у "запланованому" МКП, тобто в будівлі, призначеній для проживання.

При аналізі демографічних та соціально-економічних характеристик ВПО, які мешкають у гуртожитках навчальних закладів, було відзначено, що вони, як правило, молодші (у середньому 41 рік) порівняно з людьми, які проживають у медичних закладах (у середньому 44,5 роки). Крім того, ДГ, які мають принаймні одного працевлаштованого члена сім'ї, частіше зупинялися в гуртожитках, ніж ДГ, які не мають хоча б одного працевлаштованого члена (**80%** та **62%** відповідно). І нарешті, ДГ з доходом більшим ніж 4000 грн/місяць на одного члена ДГ повідомили про те, що вони частіше зупиняються в гуртожитках, порівняно з тими, хто перебуває нижче цього рівня (**76%** порівняно **67%** тих, які нижче цього рівня).

93% переміщених ДГ повідомили, що мешкають у **гуртожитках** навчальних закладів.

КРИТЕРІЙ 2.2 Гарантії проживання та житлові умови

Місця компактного проживання є крайнім рішенням для переміщених домогосподарств і повинні бути заміщені на стабільні житлові варіанти, для того аби вважати довгострокові рішення досягнутими. Разом з тим, поки МКП виконують роль тимчасового рішення в сфері житла, в них необхідно забезпечити мінімальні стандарти та гарантії проживання.²²

Показник 1: Гарантії проживання та страх виселення

Лише **40%** опитаних переміщених ДГ, які проживають у Вінниці, повідомили, що підписали письмовий контракт, який гарантує мінімальний термін їхнього перебування у місці компактного проживання. Водночас, **69%** все ж зазначали, що не побоюються виселення впродовж шести місяців після збору даних, незалежно від того чи вони підписували письмову угоду чи ні. Для порівняння, лише **90%** непереміщених ДГ не побоюються виселення з їхнього житла.

40% переміщених ДГ в МКП повідомили, що підписали **письмові угоди**, які гарантують мінімальний термін перебування в МКП.

2 ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ

2.2 Гарантії проживання та житлові умови

Показник 2: Житлові умови

У ході опитування ВПО в МКП та непереміщеним особам було запропоновано оцінити за шкалою від 1 (дуже погано) до 5 (дуже добре) їхні житлові умови за різними критеріями. Середній об'єднаний результат для усіх критеріїв коливався навколо **4,02** для ВПО в МКП та **4,36** для непереміщених осіб. Переміщені ДГ частіше оцінювали умови як дуже погані (1) та погані (2) порівняно з непереміщеними ДГ (див. Рисунок 5 нижче), підкреслюючи основні, на їхню думку, проблеми з житловими умовами у місцях компактного проживання.

Рисунок 5. Частка оцінок "погано" та "дуже погано" для критеріїв житлових умов

- ВПО в МКП
- Непереміщені особи

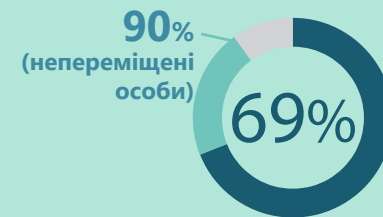
*Вода, електрика, газ
 **Захист від дощу, спеки, холоду тощо.

Досягнення критерію 2.2: Гарантії проживання та житлові умови

Цей критерій можна вважати виконаним, якщо усі переміщені ДГ (**100%**) у м. Вінниця не мешкають у місцях компактного проживання та мають інші варіанти постійного житла. У цьому контексті оцінка прогресу в досягненні довгострокових рішень ґрунтується на двох наступних показниках.

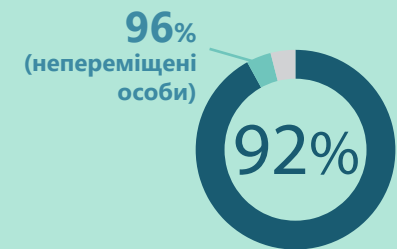
З урахуванням того, що більшість (**73%**) переміщених ДГ повідомили, що вони мешкали в будівлях, призначених для проживання – **93%** у гуртожитках навчальних закладів, – лише **69%** повідомили, що не побоюються виселення з їхнього теперішнього МКП. ВПО та непереміщені особи надають загалом схожі оцінки задоволеності житловими умовами. Разом з тим, вони негативно оцінили такі аспекти як приватність, кількість житлового простору та наявність зручностей для вразливих людей в МКП.

Досягнення критерію оцінюється за наступними показниками:

Відсутність відчуття загрози виселення

Середня частка ВПО, які повідомили, що не побоюються виселення протягом наступних шести місяців.

Суб'єктивно хороші житлові умови

Середня частка переміщених ДГ, які оцінили критерії житлових умов від 3 (нейтрально) до 5 (дуже добре), узагальнена з 9 середніх оцінок (по одній на кожен критерій).

3 ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ДО ІСНУВАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

3.1 Працевлаштування

КРИТЕРІЙ 3.1 Працевлаштування

ВПО працездатного віку повинні мати доступ до можливостей працевлаштування без дискримінації, щоб вони могли задовольняти свої основні соціально-економічні потреби.

Показник 1: Економічно активне населення

До лютого 2022 року

Рівень зайнятості членів переміщених та непереміщених ДГ був практично ідентичним до лютого 2022 р. Згідно з результатами опитування **85%** ВПО працездатного віку (18-59 років) були активними (працювали або навчалися). Частка таких людей серед непереміщених осіб становила **83%**

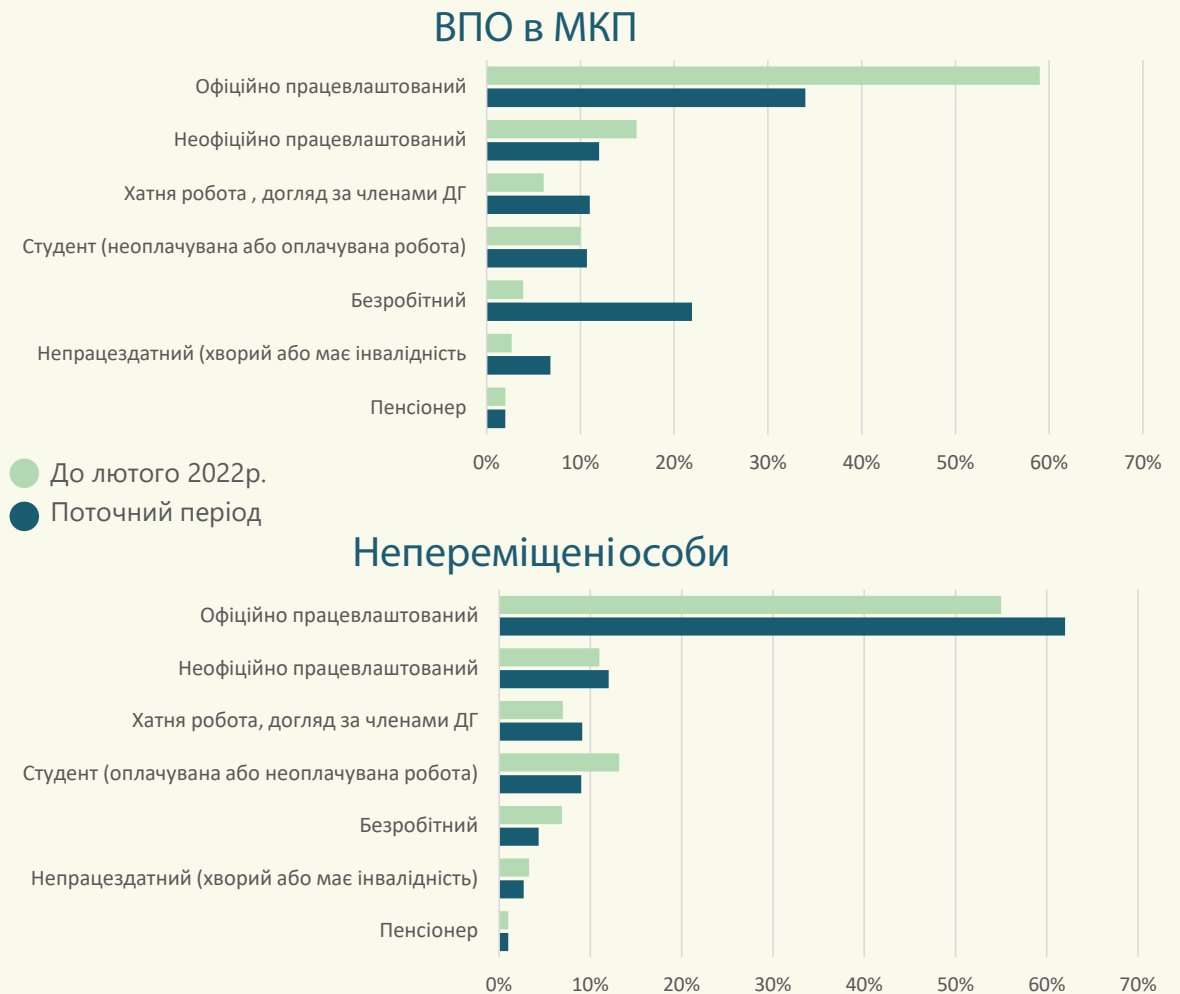
Варто зазначити, що згідно з отриманими даними чоловіки були активнішими (**93%**) членами переміщених ДГ, ніж жінки (**79%**). І навпаки, жінки, як повідомляється, частіше займалися хатньою роботою (**11%**), ніж чоловіки (**0%**). Аналогічні тенденції було зафіксовано серед непереміщених осіб.

Поточний період

Нинішній рівень зайнятості свідчить, що між цими двома підгрупами відбулися зміни. Різко скоротилася загальна чисельність економічно активного населення ВПО в МКП у м. Вінниця (**57%**) порівняно з членами непереміщених ДГ (**73%**).

Серед переміщених ДГ, офіційно або неофіційно працевлаштованих до лютого 2022р., лише **60%** наразі працевлаштовані порівняно з **82%** для непереміщених осіб. Дані свідчать, що чоловіки, працевлаштовані до лютого 2022р., частіше повідомляли, що не змінили статус зайнятості (**65%**), порівняно з жінками (**56%**). Результати також свідчать, що україномовні члени переміщених ДГ частіше повідомляли (**63%**), що не змінили статус зайнятості, порівняно з російськомовними (**48%**). Дані також вказують на те, що ДГ без дітей частіше повідомляли, що не змінили статус зайнятості (**66%**).

Рисунок 6. Порівняння статусу зайнятості до лютого 2022 р. та станом на зараз для ВПО та непереміщених осіб працездатного віку (18-59 років)²³

3 ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ДО ІСНУВАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

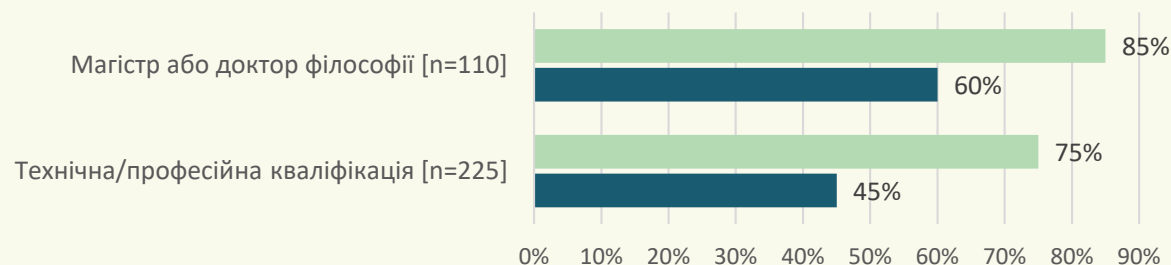
3.1 Працевлаштування

Фокус: Рівень освіти та сектори економіки

Члени переміщених ДГ працездатного віку, які мають технічну кваліфікацію [n=225], частіше ніж інші повідомляли, що працюють неофіційно та в таких секторах, як сфера обслуговування, виробництво та переробка і будівництво – як до лютого 2022р., так і станом на час збору даних. Серед тих, хто працював до лютого 2022р. [n=169], **59%** змогли знайти або зберегти роботу після переїзду до МКП у м. Вінниця. Серед тих, хто залишився працевлаштованим [n=99], **68%** продовжували працювати у тому ж секторі, де вони працювали до лютого 2022р. Зрештою, **23%** працевлаштованих повідомили, що вони працюють недостатньо часу в рамках своїх поточних функцій.

ВПО, які отримали ступінь магістра [n=110], частіше ніж інші повідомляли, що працюють офіційно і в таких секторах, як освіта, державне управління або фінанси, – як до лютого 2022р., так і станом на час збору даних. Серед ВПО, які мали такий диплом і працювали до лютого 2022 р. [n=94], **69%** все ще працювали на момент збору даних. Серед тих, хто залишився працевлаштованим, **74%** продовжували працювати у тому ж секторі, де вони працювали до лютого 2022 р.

Рисунок 7. Загальний рівень зайнятості (офіційної та неофіційної) членів переміщених ДГ у віці від 18 до 59 років до лютого 2022р. та станом на зараз, дезагреговано

● Працевлаштовані до лютого 2022р. ● Працевлаштовані зараз

Досягнення критерію 3.1: Працевлаштування

Дані свідчать, що на момент збору даних **57%** ВПО працездатного віку, які проживають у МКП, були економічно активними (працювали або навчалися) на момент збору даних порівняно з **73%** непереміщених осіб. Отримані результати свідчать, що жінки-ВПО, ВПО з дітьми, російськомовні ВПО, ВПО, які мають професійну підготовку, частіше повідомляли, що стали безробітними після переміщення.

Досягнення критерію оцінюється за наступним показником:

Члени ДГ працездатного віку, які навчаються або працюють

Середня частка ВПО у віці від 18 до 59 років, які працюють або займаються навчанням та професійною підготовкою, порівняно з результатами для непереміщених осіб.

3 ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ДО ІСНУВАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

3.2 Стабільний дохід

КРИТЕРІЙ 3.2 Стабільний дохід

ВПО повинні мати доступ до сталих доходів, що постійно генеруються або оновлюються. У контексті України це передбачає доступ до стабільних джерел доходу, таких як працевлаштування, а також програми соціального забезпечення та забезпечення засобів до існування (наприклад, професійна підготовка).

Показник 1: Збереження доступу до соціальних виплат

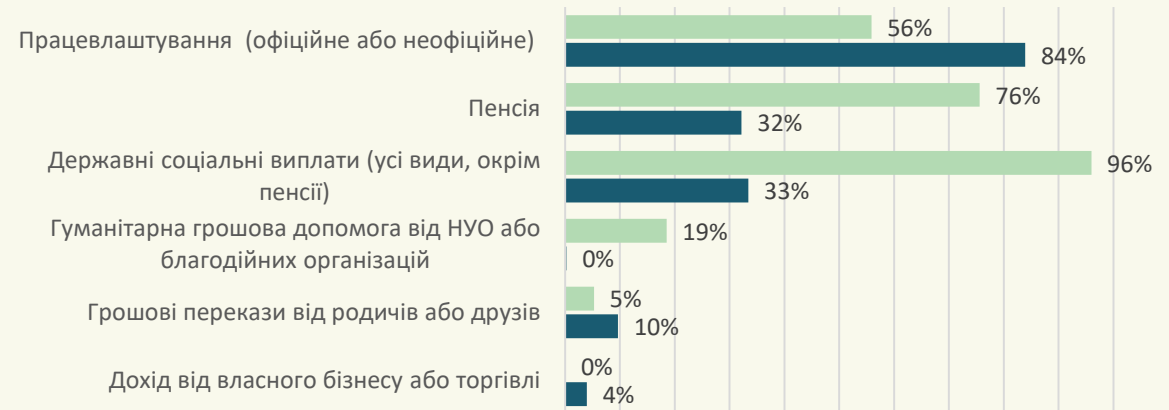
Майже всі (**99%**) ВПО в МКП заявили, що вони мають право на державну соціальну допомогу²⁴ з початку повномасштабної війни у лютому 2022р. Більшість цих домогосподарств мали право на отримання допомоги, спеціально призначеної для ВПО (**98%**), пенсій (**76%**) або інших додаткових програм соціальної допомоги, заснованих на критеріях вразливості (**19%**).²⁵ Для порівняння лише **54%** непереміщених ДГ повідомили, що мають право на соціальну допомогу. Серед переміщених ДГ, які проживають в МКП і мають право на отримання державних соціальних виплат [n=143], **45%** повідомили, що вони стикалися з перешкодами при відновленні доступу до державних соціальних виплат, порівняно з **8%** для непереміщених осіб, які мають право на допомогу. Серед переміщених ДГ, які повідомили про наявність перешкод [n=143], найчастіше згадувалася проблема затримок у процедурах (**95%**).²⁶ Дані свідчать, що переміщені ДГ з низьким рівнем доходу (менше 4000 грн/місяць на одного члена ДГ) частіше повідомляли, що стикаються з перешкодами (**51%**).

Серед переміщених ДГ, які повідомили, що мають право на отримання державних соціальних виплат,

 43%

зіткнулися з затримками у доступі до них.

Рисунок 8. Джерела доходу домогосподарств

● ВПО в МКП

● Непереміщені особи

Примітка: Дані щодо пенсій та державних соціальних виплат включають ДГ, які мають на них право, але повідомили про їхню затримку.

Показник 2: Категорії джерел доходу

Загалом, **56%** переміщених ДГ повідомили, що працевлаштування (офіційне чи неофіційне) є джерелом доходу, порівняно з **73%** до лютого 2022 р. І навпаки, **44%** переміщених ДГ повідомили, що зараз покладаються виключно на допомогу – на пенсію, соціальні виплати, грошову допомогу або грошові перекази (порівняно з **15%** для непереміщених осіб). До **96%** ВПО отримують державну соціальну допомогу, головним чином у зв'язку з їхнім правом на отримання спеціальної допомоги для ВПО. Окрім того, близько п'ятої частини ВПО (**19%**) повідомили про отримання від НУО (неурядових організацій) багатоцільової грошової допомоги (БЦГД).²⁷

27% переміщених домогосподарств з принаймні одним дорослим членом працездатного віку (від 18 до 59 років) покладаються виключно на грошову допомогу порівняно з **6%** для непереміщених осіб. Дані також свідчать, що це стосується **27%** переміщених ДГ, які мають принаймні одну дитину, порівняно з **4%** для непереміщених осіб.

3 ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ДО ІСНУВАННЯ ТА ПРАЦЕЛАШТУВАННЯ

3.2 Стабільний дохід

Показник 3: Рівні доходу

Дані свідчать, що середньомісячний дохід на одного члена ДГ змінювався у період між збором даних і до лютого 2022 р. для обох підгруп (ВПО в МКП та непереміщені особи). Середній дохід ВПО в МКП дещо знизився з 5655 грн до **5238 грн**. Для непереміщених осіб він збільшився з 6869 грн до **7518 грн**. За наявними даними на нинішньому рівні доходи **44%** ВПО становлять менше 4000 грн на одного члена ДГ порівняно з **29%** серед непереміщених осіб.

Варто зазначити, що відбулися коливання у деяких категоріях доходів. Переміщені ДГ з низьким рівнем доходів (менше 4000 грн) до лютого 2022р. [n=163] значно частіше повідомляли про підвищення своїх нинішніх доходів (**63%**). І навпаки, переміщені ДГ з високим чи середнім рівнем доходів [n=175] частіше повідомляли про зниження своїх доходів (**58%**).

Аналогічно, доходи переміщених ДГ, у яких до лютого 2022 р. не було працевлаштованих членів, частіше (**59%**) зростали [n=86]. І навпаки, частіше спостерігалось зниження доходів (**51%**) переміщених ДГ, у яких принаймні один із членів був працевлаштованим до лютого 2022 [n=238], при цьому ця частка зростає до **59%** для тих, хто не знайшов роботу у Вінниці [n=64].

Рисунок 9. Рівень доходу переміщених ДГ в МКП та непереміщених осіб до лютого 2022р. і станом на зараз

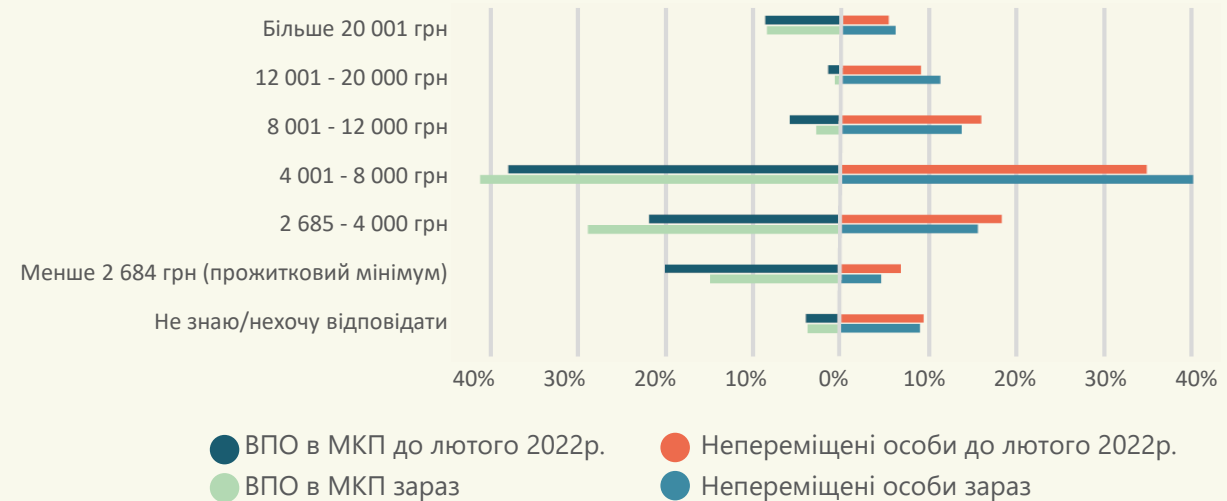
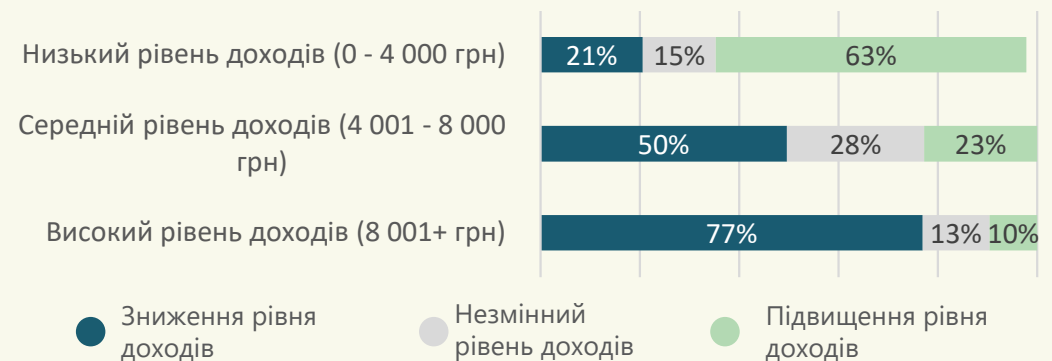

Рисунок 10. Коливання рівня доходів для переміщених ДГ в МКП, дезагреговано за категорією доходу до лютого 2022р.

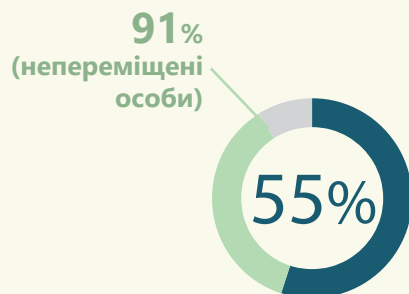
3 ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ДО ІСНУВАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВННЯ

3.2 Стабільний дохід

Досягнення критерію 3.2: Стабільний дохід

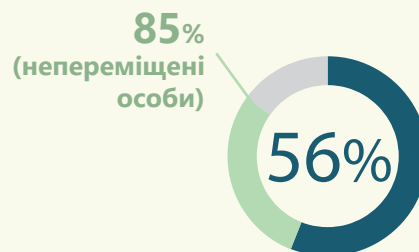
Переміщені ДГ, які проживають в МКП у м. Вінниця, отримували в середньому нижчі доходи, ніж непереміщені особи, і лише **53%** з них повідомили, що їхній щомісячний дохід на одного члена ДГ становить понад 4001 грн. Окрім того, **44%** ДГ покладаються виключно на грошову допомогу як на основне джерело доходу. Ця проблема є актуальною для чверті переміщених ДГ, які мають у своєму складі осіб працездатного віку. Важливо зазначити, що **43%** ВПО повідомили, що стикаються із затримками при спробі отримати доступ до державних соціальних виплат, на які вони мають право.

Досягнення критерію оцінюється за наступними показниками:

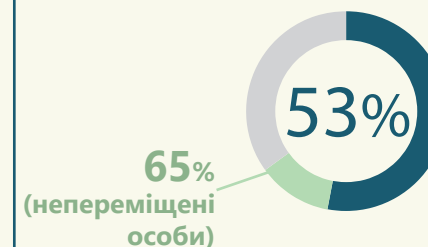
Успішно отримали доступ до державних соціальних виплат, якщо мали на них право

Частка переміщених ДГ, які повідомили, що не стикалися з перешкодами у доступі до державних соціальних виплат (включаючи пенсії), на які вони мали право.

Щонайменше один член ДГ має активний дохід

Частка переміщених ДГ, які покладаються принаймні на одне джерело активного доходу, наприклад, працевлаштування, бізнес або оренда.

Місячний дохід становить більше 4001 грн на одного члена ДГ

Частка переміщених ДГ, які повідомили, що їхній місячний дохід на одного члена ДГ становить більше 4001 грн.

4 ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТЛА, ЗЕМЛІ ТА МАЙНА (ЖЗМ)

КРИТЕРІЙ 4 Ефективний механізм відновлення ЖЗМ

ВПО повинні мати доступ до ефективних і доступних механізмів для своєчасної реституції ЖЗМ, незалежно від того чи повертаються вони, чи воліють інтегруватися на місцях, чи оселитися в інших регіонах країни.

Пошкодження та власність

Майже всі переміщені ДГ в МКП (**94%**) повідомили, що володіли ЖЗМ у населених пунктах їхнього постійного проживання. З них **97%** заявили, що мають визнаний договір або документ, що підтверджує право власності.

Крім того, **57%** переміщених ДГ, які володіли ЖЗМ у населеному пункті їхнього постійного проживання, повідомили, що воно було або пошкоджено, або знищено з початку ескалації воєнних дій. Для осіб, які володіють ЖЗМ у Луганській області [n=59], цей показник зростає до **75%**

Серед ВПО, які володіли ЖЗМ у населених пунктах їхнього постійного проживання,

 57%

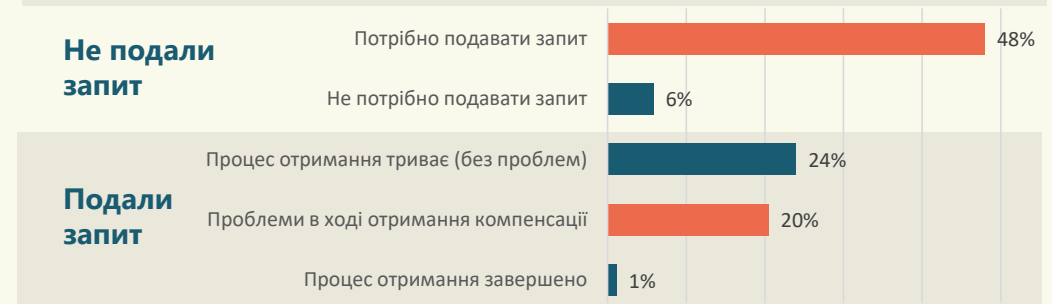
зазначили, що воно було або **пошкоджено**, або **знищено**.

Показник 1: Доступ до механізму відновлення ЖЗМ

Із тих, хто повідомив про знищення свого ЖЗМ, **54%** зазначили, що вони не подали запит на компенсацію, **41%** повідомили, що зробили це, і лише **1%** респондентів (2 ДГ) повідомили, що цей процес було повністю завершено.

Ті, хто повідомив про те, що вони не подавали запит на компенсацію або стикалися з проблемами в процесі її отримання [n=117], відзначили такі найбільш поширені перешкоди: житло знаходиться на непідконтрольних Уряду України територіях (**27%**) відсутність фото або відеозаписів, що підтверджують знищення (**20%**); документи, які підтверджують право власності, були втрачені або знищені і не були відновлені (**8%**); подали запит, але не входили в пріоритетну групу (**8%**).²⁹

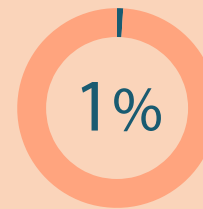
Рисунок 11. Рівень прогресу у поданні запиту на компенсацію – для переміщених ДГ, які володіли житлом до лютого 2022р. і повідомили, що станом на зараз воно пошкоджене або знищене

Досягнення критерію 4: Ефективний механізм відновлення ЖЗМ

Дані свідчать про те, що лише **1%** переміщених ДГ, які володіли ЖЗМ, що зазнало пошкодження, та потребували компенсації, отримали її на момент збору даних. Оскільки закон про компенсацію за пошкоджене та знищене майно було ухвалено лише за два місяці до збору даних (23 березня 2023р.)³⁰, під час майбутнього раунду ретельно відстежуватимуться зміни у

Досягнення критерію оцінюється за наступним показником:

Успішна та завершена процедура компенсації за пошкоджене ЖЗМ

Середня частка переміщених ДГ, які повідомили про отримання компенсації, з-поміж власників знищених ЖЗМ у населеному пункті їхнього постійного проживання, які повідомили про потребу в компенсації.

Цільовим орієнтиром є показник у 100%.

5 ДОСТУП ДО ОСОБИСТОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

КРИТЕРІЙ 5

Доступ до особистої та іншої документації

ВПО повинні мати доступ до документів, необхідних для отримання державних послуг, повернення власності та майна, участі у виборах або досягнення інших цілей, пов'язаних із довгостроковими рішеннями.

Показник 1: Доступ до особистої документації та механізм відновлення в разі її втрати

До **13%** переміщених ДГ повідомили про втрату принаймні одного адміністративного документа з лютого 2022р. Із них [n=43] понад половина (**53%**) спробувала відновити свої документи. Із тих, хто намагався відновити документи [n=23], **39%** зіткнулися із перешкодами, такими як затримки або неможливість надати необхідні документи для відновлення.

13%

переміщених ДГ повідомили про втрату принаймні одного важливого адміністративного документа з лютого 2022р.

Досягнення критерію 5: Доступ до особистої та іншої документації

Більшість (**91%**) переміщених ДГ повідомили, що у них є усі адміністративні документи. Коли вони втрачали важливі документи, їм часто вдавалося їх відновити. Однак деякі з них не починали процес відновлення.

Досягнення критерію оцінюється за наступним показником:

Доступ до особистої документації та/або успішне відновлення в разі її втрати

Частка переміщених ДГ, які повідомили, що не втрачали особисту документацію або мали змогу відновити втрачені документи.

6 ВОЗЗ'ЄДНАННЯ СІМ'Ї

КРИТЕРІЙ 6 Возз'єднання сім'ї

Сім'ї, розлучені в результаті переміщення, повинні возз'єднатися якомога швидше, особливо за наявності дітей, людей похилого віку або інших вразливих членів родини.

Показник 1: Возз'єднання сім'ї

Близько чверті (**23%**) переміщених ДГ повідомила, що з лютого 2022р. вони розлучені з одним чи кількома членами сім'ї. Майже половина з них (**49%**) повідомили, що вони були розлучені принаймні з однією людиною похилого віку (у віці старше 60 років) і **25%** - з щонайменше однією дитиною (у віці до 18 років).

Серед ДГ, які були розлучені з членом сім'ї [n=75], третина (**35%**) повідомила, що вони не стикалися з перешкодами при возз'єднанні з членом сім'ї, а **36%** вказали, що член сім'ї не міг перетнути лінію фронту.

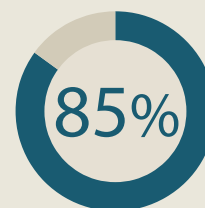

1 з 4 переміщених ДГ повідомило про розлучення з членом сім'ї з лютого 2022р.

Досягнення критерію 6: Возз'єднання сім'ї

До **23%** переміщених ДГ повідомила про розлучення принаймні з одним членом сім'ї з початку повномасштабної війни. Третина із них змогла возз'єднатися із членом сім'ї. Зрештою, **85%** повідомили, що не розлучені з жодним членом сім'ї.

Досягнення критерію оцінюється за наступним показником:

Не розлучені з жодним членом сім'ї або успішно возз'єдналися

Частка переміщених ДГ, які повідомили, що не розлучені з жодним членом сім'ї або змогли успішно возз'єднатися з членами сім'ї після попереднього розлучення.

Цільовим орієнтиром є показник у 100%.

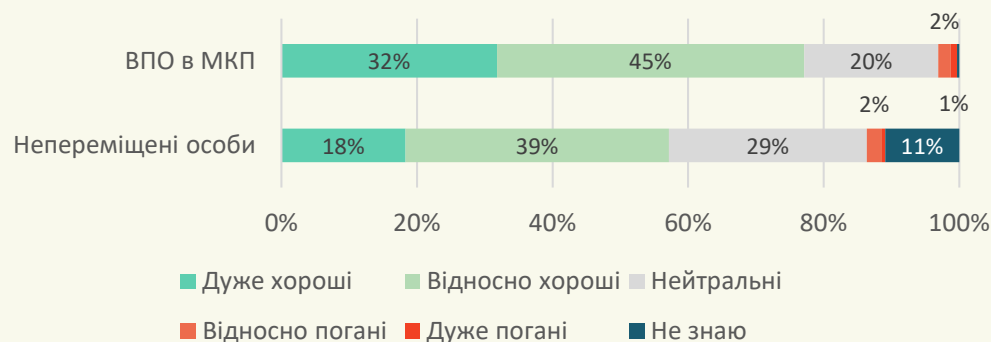
7 СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ

Показник 1: Соціальна згуртованість між ВПО та непереміщеними особами

Респонденти у обох підгрупах повідомили про задовільний рівень взаємовідносин між ВПО та непереміщеними особами у м. Вінниця. **77%** переміщених ДГ в МКП зазначили, що відносини були "дуже хороші" (**32%**) або "хороші" (**45%**). Аналогічно, **57%** непереміщених осіб теж позитивно їх оцінили. До **10%** непереміщених ДГ також повідомили, що не знають, як оцінити рівень взаємовідносин.

Варто зазначити, що російськомовні ВПО [n=69] частіше повідомляли про хороші або дуже хороші взаємовідносини (**84%**), ніж україномовні (**75%**). Водночас, певну роль у відповідях респондентів серед ВПО зіграли рівень доходів та наявність працевлаштованих членів ДГ.

Рисунок 12. Рівень взаємовідносин між ВПО та непереміщеними особами

КРИТЕРІЙ 7 Соціальна згуртованість

Соціальна згуртованість, інклюзивність та розуміння між ВПО та непереміщеними особами роблять можливою довгострокову інтеграцію, спільну відповідальність та стійкість.

Фактори, що впливають на рівень соціальної згуртованості

Серед респондентів, які оцінили відносини в діапазоні від "нейтральних" до "дуже хороших" [n=663], на питання про чинники, які **позитивно** впливають на соціальну згуртованість, представники обох підгруп відзначили наступне: відчуття довіри та солідарності (**66%**), активна участь обох груп у спільних ініціативах (**59%**), одна мова (**34%**) або культурна ідентичність (**28%**).

Серед респондентів, які оцінили відносини в діапазоні від "нейтральних" до "дуже поганих" [n=202], на питання про чинники, які **негативно** впливають на соціальну згуртованість, представники обох підгруп відзначили наступне: стереотипи (**50%**), небажання обох груп взаємодіяти (**29%**), а також різні мови (**28%**).³¹

Варто зазначити, що **22%** переміщених ДГ повідомили, що вони чи один із членів їхнього домогосподарства активно співпрацювали з місцевими організаціями у м. Вінниця впродовж місяця до збору даних. Загалом, **15%** повідомили, що вони брали участь у роботі місцевої благодійної організації, **7%** – у роботі молодіжної чи жіночої організації та **2%** – у спортивній групі.

7 СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ

Довіра та солідарність

були найбільш згадуваним чинником, який **позитивно** впливає на соціальну згуртованість між ВПО та непереміщеними особами.

Стереотипи

були найбільш згадуваним чинником, який **негативно** впливає на соціальну згуртованість між ВПО та непереміщеними особами.

Показник 2: Дискримінація

Незважаючи на загалом позитивне почуття соціальної згуртованості між ВПО та непереміщеними особами, **до 13%** переміщених респондентів зазначили, що впродовж останніх трьох місяців до збору даних, вони або один з членів їхнього домогосподарства стикалися з випадками дискримінації через статус ВПО. Загалом, **7%** переміщених ДГ повідомили про наявність у них відчуття дискримінації при доступі до ринку оренди житла, **5%** – при спробі отримати доступ до основних послуг та **2%** – при спробі отримати доступ до ринку праці.

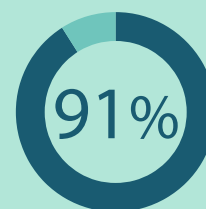
13%

переміщених ДГ повідомили про випадки, коли вони відчували дискримінацію через статус ВПО

Досягнення критерію 7: Соціальна згуртованість

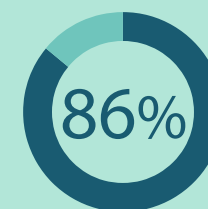
Дані свідчать про наявність загалом позитивного почуття соціальної згуртованості між ВПО та непереміщеними особами, у м. Вінниця, оскільки **91%** респондентів оцінили рівень відносин від "нейтрального" до "дуже хорошого". Разом з тим, повідомлення про відчуття дискримінації надходили від **13%** переміщених ДГ в МКП (наприклад, щодо доступу ринку до оренди житла, ринку праці або основних послуг). Зрештою, лише **22%** переміщених ДГ повідомили, що вони чи один із членів їхнього ДГ брали участь в роботі з місцевої організації у м. Вінниця впродовж місяця до збору даних.

Досягнення критерію оцінюється за наступними показниками:

Позитивне сприйняття соціальної згуртованості

Частка ДГ з обох підгруп (ВПО та непереміщені особи), які оцінили відносини між двома спільнотами в діапазоні від "нейтральних" до "дуже хороших".

Відсутність відчуття дискримінації

Частка переміщених ДГ, які повідомили, що не стикалися з випадками дискримінації через статус ВПО впродовж трьох місяців до збору даних.

Цільовим орієнтиром є показник у 100%.

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ

СТОРІНКА 2

1. MOM, [Оперативний звіт: Демографічна статистика та географічний розподіл — опитування загального населення, Раунд 13](#), Червень 2023р. (англійською)
2. *Ibid.*
3. Згідно з оцінками, наданими в переліку, розробленому кластером CCCM.
4. Місцева інтеграція означає процес, за допомогою якого ВПО можуть досягти довгострокових рішень у місці їхнього переміщення, відповідно до Рамкової програми МКП з пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО (2010)
5. Кластер CCCM, [Стратегія на 2021-2023р.](#), 2021р. (англійською)
6. REACH, [Мультисекторальний індекс вразливості ВПО в місцях компактного проживання, Раунд 5](#), листопад 2022.
7. REACH, [Моніторинг місць компактного проживання ВПО в Україні](#), Раунд 8, травень 2023р.
8. Непереміщені домогосподарства – це місцеве населення м. Вінниця, не переміщене внаслідок конфлікту на момент збору даних.
9. МКП, [Рамкова програми з пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО](#), 2010р (англійською)
10. REACH, [Параметри проведення дослідження довгострокових рішень в рамках CCCM](#), червень 2023р. (англійською)

СТОРІНКА 4

11. Контрольна група – це визначена група осіб у дослідженні, яка слугує базою для порівняння з іншими групами, що розглядаються.
12. Згідно з оцінками, наданими в переліку, розробленому кластером CCCM.
13. Метод нерепрезентативної вибірки – це не імовірнісний метод, у якому дослідники вибирають учасників, виходячи з їхньої доступності та наявності, а не з випадкового систематичного підходу.
14. Індикативні результати дають попереднє уявлення про напрям або характер явища, що досліджується.
15. Репрезентативні результати ґрунтуються на вибірці, яка систематично та випадково формується таким чином, щоб точно відобразити різноманітність та розподіл відповідних характеристик, які є у складі всього населення.
16. МКП, [Рамкова програми з пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО](#), 2010р. (англійською)

СТОРІНКА 6

17. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.
18. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.
19. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.
20. 2% ДГ повідомили, що збираються переїхати в інше місце в межах країни, а 1% збирається переїхати закордон.

СТОРІНКА 7

21. Визначення кожного критерія взято з [Рамкової програми МКП з пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО](#), 2010р.

СТОРІНКА 9

22. Кластер CCCM в Україні, [Стратегічна рамкова програма](#), 2022р. (англійською)

СТОРІНКА 11

23. Проведення відмінності між офіційним та неофіційним працевлаштуванням віддавалося на розсуд респондента.

СТОРІНКА 13

24. Державні соціальні виплати тут означають такі види допомоги: пенсії, виплати для ВПО, виплати, пов'язані з війною, програми виплат для малозабезпечених, та соціальні виплати на основі критеріїв вразливості.
25. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.
26. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.
27. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.

СТОРІНКА 14

28. Сума 4 000 грн була визначена на основі приблизної вартості прожиткового мінімуму, встановленого Міністерством соціальної політики до лютого 2022р.

СТОРІНКА 16

29. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.
30. Глобальний кластер з питань житла, [Інформаційна записка про Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна»](#) (англійською), червень 2023р.

СТОРІНКА 19

31. Питання з кількома варіантами відповіді, тому сума не дорівнює 100%.